

נספחים

נספח א: המהפכה

ספר בראשית פותח בתיאור תולדות האנושות משחר ימיה, מנקודת הבחינה המקראית. קיומה של הקדמה הסתורית לחוקה שניתנה לישראל היא בעלת חשיבות מיוחדת. אכן, שומה עלינו להכיר את מהלך התפתחותה של ההסתוריה האנושית, ולפיכך גם את מהלך התפתחותה של הזהות האנושית עד להופעתה של האומה העברית, בדרכנו להבין מדוע התורה ניתנה דווקא לישראל.¹

התלמוד נזקק בעיקר להתפתחותו של החוק המתגלה לעברים ולשילובו בחברה האנושית. לעומת זאת, הזוהר עוסק בעיקר בהבנתה של תכלית ההסתוריה לפי הסיפורים ההסתוריים הקודמים, כמעין הקדמה לחוקה העברית עצמה. הופעתה של הזהות העברית בהסתוריה היא תופעה מהפכנית. ישראל מופיע בהסתוריה האנושית עם אברהם, ברובד של הזהות האינדיבידואלית, וברובד הקולקטיבי עם עם ישראל היוצא ממצרים, ועם דמותו של משה המהווה דוגמא למופת.

מבעד למשקפיה של המסורת הקבלית, מתחילתו של הסיפור המקראי, אנו מבחינים בזהות העברית הנולדת אל תוך אנושות הנמצאת במצב של מרד, של מרי כנגד תכליתה של ההסתוריה האנושית, דהיינו: נגד רצונו של הבורא. אכן, אנו מניחים כאן כמה הנחות יסוד ברמה התיאולוגית והפילוסופית; המחשבה של הזוהר מובנת רק על ידי תודעה המניחה בבסיסה הבדל במהות ובזהות בין הבורא לנברא.

אברהם, ולאחר מכן משה, מחדירים לאנושות אופן מסוים של הוויה, הנקראת 'ישראל', שתתקומם במרד קודם של האנושות נגד הגורל שהיא חווה, נגד המצב האנושי, נגד מה שהשפה הדתית מכנה "רצון אלהים". כל המהפכות באשר הן, כל תנועות המרד, הטובות והרעות, מבטאות בסופו של דבר מרי נגד הבורא. נראה כי בבסיסה של כל מהפכה ניתן לזהות אי־נחת, דעה קדומה שלילית אודות המצב הקיים, אף על פי שרגשות אלו לא תמיד באים לידי מודעות. בסופו של חשבון,

1 דברים אלה נאמרו על ידי הרב אשכנזי בכנס העשירי של האינטלקטואלים היהודים דוברי הצרפתית בנושא "יהדות ומהפכה". הרצאתו נשאה את הכותרת "המקורות: הזוהר". תרגום מצרפתית: ד"ר רוני קליין.

המסקנה היא שהאחראי האחרון למצב הקיים הוא אלהים בעצמו בכך שהוא ברא את העולם שבו אנו חיים.

כאשר הצדיק מורד, מרידתו היא ברוע, אך גם נגד אלהים שברא עולם שבו הרוע אפשרי. כאשר המרד הוא של אדם אשר אינו מסופק מהתענוגות שהעולם מעניק לו, ואשר בשם עקרונות מוסריים מבקש – בצדק או שלא בצדק – מימוש רב גדול של זכויותיו, הדבר בא נגד הרוע שהוא מורד בו. אך בסופו של עניין הוא מורד נגד רצון הבורא. כל מהפכה היא אמביוולנטית. האנושות ללא ישראל מרדה; וישראל מופיע כמורד בתוך המרד וכמתנגד למרד האנושי בכלל.

הדמות שבה התנ"ך, על פי הזוהר, מזהה את מודל המהפכה הזו מחוץ לישראל היא נמרוד. עצם שמו מעיד על מהותו: "המורד", כלומר אדם המנסה – לאחר שהחליט כי אינו שבע־רצון מהעולם כפי שהוא – לשנות את סדר הערכים ולכבוש את השלטון כדי לכפות על ההסתוריה ערכים חדשים. לפי הפרשנים המסורתיים, מרד זה אינו כי אם תנועת התקוממות, אך בין כך ובין כך הוא ניסיון להגיע לשלטון. ברם, ספר בראשית מתאר אותו בדברי שבח לכאורה: נמרוד הוא גיבור, הוא הִיָּה גִבּוֹר צִיד לְפָנָיו ה' (י, ט), לפני ה' כבורא המכוון את ההסתוריה האנושית לתכלית מסוימת. לפי המדרש נמרוד הוא היוזם של מגדל בבל.

התנ"ך תמיד משבח את היוזמות, את התחלתם של המעשים, את האוטונומיה האנושית. בכל פעם שהשורש חו"ל מופיע בסיפורי התורה, האדם המתחיל לעשות שימוש באוטונומיה האנושית מצוין שם לשבח. זהו המקרה, למשל, של אנוש, הבן הראשון משושלת שת: אִזּוּ הוּחַל לְקָרָא בְּשֵׁם ה' (ד, כו). בתכנית המקורית קיים ניסיון להצליח, אך הפירוש טוען בעצם כי יש לקרוא באופן שונה. אין הפירוש כאן: התחילו לקרוא בשם ה', לזהות את ההסתוריה האנושית על ידי הערכים האמיתיים, כי אם: התחילו בעצם לחלל את שם ה', להמציא את העבודה הזרה ולתת את שם ה' לדברים וליצורים. במילים אחרות, ניכסו את ריבונות הערכים כדי לתת אותה לברואים. רעיון זה מצוי שלוש פעמים בסיפור המקראי, ובכל מקום הזוהר מציין אותו. כל אימת שהאדם משתמש ביוזמה שניתנת לו בטבעו, אותו הכוח לקחת על עצמו את גורל ההסתוריה, ההתחלה היא חיובית, אך הדבר מסתיים בכישלון.

בסופו של דבר, ניתן למנות שני ניסיונות לִבְנוֹת את האוניברסאליות: הניסיון שמתחיל בנמרוד וזה שיתחיל באברהם. שניהם נמצאים במצב של מרד, אך שניהם גם יריבים הדדיים. כנמרוד גם אברהם מזמין אותנו למרוד בסדר הדברים הקיים כדי לייסד סדר ערכים שונה, אך כוונת המרד של אברהם שונה בתכלית מזו של נמרוד.

ברובד האינדיבידואלי, חלק מאלו המשתייכים לצורת הקיום של ישראל היו לקורבן של אשליות בשל אנלוגיות פורמאליות. ייעוד העברי הוא היותו במצב תמידי של מרד, עד ימות המשיח; אך בו בעת התופעה המהפכנית מופיעה מחוץ לישראל, אצל אומות העולם. אם קיימת לעיתים נקודת מפגש ברמת המנגנונים והשיטות, שני אופנים אלו של מרד נגד המצב הקיים במהותם הם יריבים. במילים אחרות, קיימת

משיחיות כללית המתהווה בקרב האומות מימי קדם, ולצידה קיימת משיחיות המאפיינת את העברי. שתיהן נמצאות ביחסי יריבות, אף על פי שהן יכולות לפעמים לכרות בריתות בניהן. אין ספק שהיהודים - אך האם הם אכן פעלו בתור יהודים? - עזרו למהפכות רבות בראשיתן, אך כל המהפכות ללא יוצא מן הכלל, עד האחרונה שבהן, מפנות עורף לזהותו של העברי כאשר הן נכשלות. אכן, אם קיימת זהות אנושית אוניברסאלית, היא מגולמת וממומשת באותה צורה אנושית שהתנ"ך מציין בשם "ישראל".

קשיים לא מעטים מצויים באמירה זו. שילוב היהודים - אפילו ברובד הפוליטי - באוניברסאל האנושי מחד גיסא, ומאידך גיסא השתתפותם במהפכות הגדולות של המודרנה, בראש ובראשונה במהפכה הצרפתית - הניסיון האמיתי הראשון להוציא את הזהות האנושית מהשעבוד - שתי עובדות אלו לא ניתנות להפרדה. המהפכה הצרפתית הייתה תופעה נקודתית מבחינה סוציולוגית, ואין זו מקריות הסתורית אם הבעיה של שילוב הזהות היהודית באוניברסאל האנושי המחפש את עצמו במהפכות, הופיעה לראשונה עמה. כל התנועות הפוליטיות של החברה היהודית מוצאות את ראשיתן הלוגית, אם לא ההסתורית, באירוע ובעקרונות של המהפכה הצרפתית.

התקופה שהחלה בסנהדרין של נפוליון, תקופה שבה נקבע סוג מסוים של יחס בין הזהות היהודית והזהות הלא-היהודית, מסתיימת לנגד עינינו. עלינו להביט על מצב חדש זה באופן ישיר ובאומץ לב. דווקא בצרפת, בארץ של המהפכה, ניתן לנתח אותו. התקופה של שיתוף הפעולה בין הזהות היהודית וההסתוריה האוניברסאלית הכלל-אנושית, באופן שהוא התרחש החל במהפכה הצרפתית ואילך, תקופה זו הסתיימה. על שיתוף פעולה זה להיעשות מפרספקטיבה שונה. אני אישית החלטתי להיות ישראלי-עברי, כלומר להיות קשור לבעיות האוניברסאל האנושי בתור ישראלי.

ההנחה היא זו: אנו מנסים, דרך צורה מסוימת של היות אדם המכונה "ישראלי", לבנות מחדש את האוניברסאל האנושי ולהקים שוב את סדר הערכים הריבוני בהסתוריה. תכלית זו נקראת "ימות המשיח".

אם כן, בחד גיסא נמצא נמרוד, שהבין כי המרד הוא נגד ההסתוריה עד לזמנו, ונגד איהסדר של הערכים; זהו ההומניזם. מאידך גיסא ניצב אברהם, שהבין את המרד כמאבק נגד אותם ניסיונות של האנושות המיוצגים על ידי נמרוד, ושהובילו עד כה לסדרה של כישלונות. היהודים, שתכליתם בהסתוריה היא קדומה יותר אף על פי שאותה הדינאמיקה מכוננת אותם, השתתפו באופן פעיל בניסיונות אלו.

יש להפגין סולידאריות עם כל האנרגיות המהפכניות, עם כל התנועות ההומניסטיות למיניהן, מכיוון שהמטרה המשותפת לכולם היא לקיים סדר ערכים כדי שההסתוריה האנושית תצליח. ברם, בישראל התנועה המהפכנית פועלת בכיוון ההפוך: המטרה איננה להצליח עם ההומניזם כי אם להימנע מכישלוננו. מה שצריך להצליח הוא התכלית של הבורא בהסתוריה האנושית. בתקופה שבה אנו חיים אין

דבר זה קל, האופן שבו אנו מתמודדים עם סוגיה זו הפך להיות סובייקטיבי, מכיוון שהוא קשור לחוויה דתית, שהפכה גם היא סובייקטיבית ובלתי ניתנת להעברה. ניקח כדוגמא את תחילתו של פרק כ"א בספר שמות. חברה מסוימת הנקראת בשם ישראל החליטה להתנתק מהעולם שייצגה הציביליזציה המצרית, שנגדה עם ישראל התקומם. עם יוסף ועם ירדית משפחת יעקב למצרים, האסטרטגיה של ישראל הייתה לעזור למצרים לקיים את מלכות השמיים עלי אדמות, לכונן סדר אנושי שניתן לחיות בו בקטגוריות של הציביליזציה המצרית; צאצאי יוסף בוחרים בסוג מסוים של הומניזם, ההומניזם המצרי, שהרי מצרים הייתה אז הציביליזציה המובילה. המטרה הייתה להבין את הבעיות האנושיות בזיקה לציביליזציה המצרית, ולנסות להפרות אותה בעזרת המורשת העברית של אברהם, יצחק ויעקב. בסופו של דבר, המסקנה שאליה מגיע משה – וזו שאליה מגיע העם לאחר שחוה את הציביליזציה המצרית על בשרו – היא, שהחברה המצרית כשלה בניסיונה להקים הומניזם מתוקן. היא הגיעה לכישלון מכיוון שגם כאן, כמו במקרה של נמרוד, המטרה הייתה לחולל מהפכה נגד אי־היכולת לחיות בעולם, אלא שמהפכה זאת נעשתה במרד נגד חוקי הבורא. משה ועם ישראל מבינים כי דבר זה הוא בלתי־אפשרי, ויש להתנתק.

יוסף חזה זאת מראש. לפני מותו הוא ביקש מאחיו שיעלו את עצמותיו ממצרים, לבל יישארו עקבות במצרים. בתרבות של מצרים, עקבות אלו של ישראל, שהולידו את ההומניזם, היו הופכות מקור לפולחן אלילי, ואין לפתוח פתח לסכנה נוספת זו. נראה כי תופעה כזו התרחשה עם עליית הנצרות, שנטלה סמל של זהות עברית אשר הזינה את ההומניזם בזמנה, הפכה אותו לאליל ועבדה את בן בנו של יוסף, והדבר מקביל לחשש שהתעורר, שלפיו מצרים היו מקיימים פולחן לעצמותיו של יוסף. באופן סמלי, הכתוב המקראי מזמין אותנו להבין שכדי לכונן את סדר הערכים, היה ניסיון לשתף פעולה עם ה"הומניסטים" במהפכה שלהם. זהו ניסיון תמידי בתולדות ישראל, הוא נקרא "משיח בן יוסף"; משיחיות של מי שיוּרד למצרים כדי לנסות, בהפיכתו למשנה למלך, להטות את ההומניזם המצרי דרך הזהות העברית. ניסיון זה כשל.

קיימת אי־התאמה בזהות; האנטישמיות של המהפכות המצליחות איננה ניתנת להסבר אלא מתוך עיקרון זה. אכן, איך נוכל לייחס היגיון לרעיון שבני אדם שעשו את המהפכות שלהם מתוך תכלית שהיא משותפת גם לישראל, ולעיתים אף בעזרתם של יהודים, תמיד ובאופן שיטתי הפנו את גבם לזהות העברית? מסתורין זה לא ניתן להסבר כי אם בכך שקיימת אי־התאמה בזהות האנושית, תחרות או יריבות בין שתי דרכים את ההומניזם.

הנה אם כן עם שהצליח להשתחרר מכישלונו של ההומניזם המצרי, ושעומד לקבל את התורה. בזיקה לסיפור המקראי, תורה זו מוצגת – ושמא זהו סוד ההומניזם העברי – כחוק האחדות של הערכים.

כישלונם של מיני ההומניזם השונים - ולפיכך של המהפכות - טמון בעיסוקם אך ורק בהצלחתו של ערך אחד בלבד. כל הומניזם המכונה "אוניברסאלי" מנסה לקדם עיקרון זה או אחר. אותו עיקרון, בכך שהוא ערך אמיתי, מוכר מאוד ליהודים, והם ממהרים להתגייס למאבק למענו. דרך משל, כאשר המלכות מדכאת את עקרון הצדק, המהפכה נעשית בשם הצדק. פעם אחרת, בתקופה אחרת, עקרון הנדיבות או האהבה הוא זה שמדוכא, ואז המהפכה תיעשה בשם האהבה. בכל מקרה ישראל משתתף, היהודים נרתמים למאבק, אבל הם מזדהים עמו רק באופן חלקי. סודה של ההתגלות שמשה מבקש להביא לישראל, תוך כדי "התנתקות" מהתנועות ההומניסטיות האוניברסאליות, הוא בניסיון לבנות מחדש את הזהות האנושית, אך בשם זהותו של ישראל.

נושא הדיון כאן אינו לאומנות קיצונית, כי אם בצורה מסוימת של היות אדם. אין אדם אחר חוץ מישראל, מהעברי. וכי הגויים אינם בני-אדם? לחשוב כך, האין זה חוצפה המעידה על חוסר-הבנה מוחלט? ברור שאין זה המסר של התנ"ך. האנושיות מחפשת את עצמה בהסתוריה האוניברסאלית, ויסוד הבנייה של תהליך זה הוא החברה של ישראל, חברה שלכל אורך ההסתוריה מקיימת חשבון-נפש אודות כישלונותיה החוזרים ונשנים בניסיונותיה להפרות את ההומניזם החיצוני. זהו המסר של סיפור יוסף. הטשטוש קיים בישראל. התבוללות זו הייתה יכולה להיות מכובדת אם היא הייתה מלווה באנרגיה המקובלת על היהודים עצמם, אנרגיה למות כזרע המפרה את התבואה הצומחת. אך כל חשבון-נפש מזכיר לנו את האזהרה של יוסף: "זהירות, יום אחד תאלצו להתנתק, ובאותה העת: וְהֶעֱלִיתֶם אֶת עַצְמֹתַי מִזֶּה אֲתָכֶם" (שמות יג, יט).

והנה, תורת סיני ניתנת. אין בנמצא מי שידוע מהי תוכניתו של הבורא. חז"ל מלמדים, כי נביאי ישראל התנבאו על העבר ועל ההווה, הסבירו אותם, ומתוך ידיעותיהם עליו נוצרה פרספקטיבה לתיאור כיוונים לעתיד. נביאיו לא חזו את העתיד. לנו נראה שאנו נמצאים תמיד בקצהו האחרון של שלב בתולדות האדם, בהתפתחות האנושית. מהו השלב הבא? אנו איננו רואים כלום, לא יודעים ולא מבינים דבר. אנו יודעים שלבורא העולם יש תכנית, ושכל עוד היא אינה מתממשת אנו נישאר אומללים. ימות המשיח יהיו ימים של אושר, אך אנו איננו יודעים מי הוא בן האדם הגואל, ועבודת האלילים - מנקודת מבטה של הנבואה העברית - הוא התיאור של בן האדם כאילו הוא כבר הגיע.

היהדות היא המסורת של אחדות האמת, במלוא מובן המילה. לא אנחנו המצאנו את הערכים, הם קיימים בפני עצמם. לא פסקנו מלהיות צדיקים, לקיים את הדין באופן תיאורטי, ולא פסקנו מלהיות טובים, באופן תיאורטי. אך החוק של בן האדם הוא היותו מסוגל להיות גם צדיק וגם טוב, וזאת אין אנו עושים היטב. המקובלים טוענים שתכונה זו - היות האדם צדיק וגם טוב - צריכה להיות היכולת המיוחדת של זהות העברי, ואם הוא הדבר שצריך להצליח בו, אם זוהי המשמעות של חווית

הסיפור המקראי עד לאברהם ומאברהם ואילך, פירוש הדבר שצורה מסוימת של היות־אדם אוֹחֶזֶת בִּיכוּלֶת הזו, ברובד הקולקטיבי כמובן, וכל אחד משתתף בה לפי כוחו ומידתו, לפי הצלחתו או כישלונו. ברובד של התודעה הפרטית, אנו היהודים נוטים תמיד להיות הכופרים של כל האורתודוקסיות.

דרך משל, יהודי המשתתף במהפכה המרקסיסטית, יוכל להיות מרקסיסט באופן אינטנסיבי, אך לא מרקסיסט באופן אורתודוקסי; תמיד תישאר שארית של כפירה, ובכך הוא יהודי באופן אותנטי. בנבכי היהודי מקננת תמיד הדרישה להשלמת הערכים זה על ידי זה. כאשר הוא דבק בבניית ערך אֶחָד, הוא נשאר מתגעגע לערך אֶחֶר, הסותר את ערכי הראשון. בתוכו מקננת הוודאות שהזהות האנושית תצליח רק אם כל הערכים מגיעים לסיפוקם יחדיו. היהודים תומכים במהפכה זו או אחרת, וכאשר הם מבינים שרק ערך זה או אחר הוא ריבוני במהפכה שבה הם תמכו, ולא אחדות הערכים, הם חשים מרומים בתקוותם.

והנה ניתנה תורת סיני. יש לסיים את יציאת מצרים, את הניסיון לשחרר את הזהות האנושית מכל הערכים השקריים. כל אימת שאנו משועבדים למלכות זו או אחרת, למה שהיא מייצגת, אנו משועבדים לערך אמיתי – של בבל, של מצרים, של הציביליזציה הנוצרית או המרקסיסטית, של הומניזם זה או אחר – אך תמיד זהו אליל שקר, מכיוון שערך זה שולל את כל האחרים, וכך הוא מנפץ את אחדות הערכים.

מעשה אמיתי של אמונה, של דבקות בערכים אמיתיים, הוא יצירת חברת ישראלית בזמן יציאת מצרים, שמחובר לה השחרור מהשעבוד לאלילי מצרים השקריים. תכליתו של מעשה כזה היא חתירה לַחֲבוּר לעקרון אחדות הערכים. קשה להוכיח אותו דרך הכתובים או דרך החוויה. מעשה זה הוא הבנייה הכבדה, העבודה הארוכה של ישראל, זוהי המהות של החיבור לזהותו של העברי, כאשר מבינים זהות זו באופן כללי כצורה מסוימת של היות־אדם הנקראת ישראל, צורה שמאחורי מסכות שונות שוכנת בכל הגלויות, והיום, כאשר המסכות נפלו, היא חשופה בארץ ישראל.

והנה, בספר שמות אנו קוראים בפליאה פסוק, המנסח את החוק הראשון המונח בחוקתה של חברת העבריים היוצאים ממצרים: וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשֶׁם לִפְנֵיהֶם, כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עֲבָדִי... (שמות כא, א-ב). עצם העלאת רעיון של עבד עברי בזמן יציאת מצרים מפתיע. כיצד מצפה התורה, אחרי השחרור מחברת העבדים, שתהיה עבדות בתוככי החברה העברית? והרי היא עצמה מניחה בזה את העיקרון של הכישלון עצמו! זה לא מכבר שמעו בעשרת הדברות: אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים (שמות כ, ב), והנה החוקים שעליהם אנו אמונים לשמור כדי לבסס את השחרור, כדי להפוך לעבד האל האחד, האל של אחדות הערכים, והדאגה הראשונה היא: כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עֲבָרִי? אתמהא!

התלמוד מדייק: התורה מדברת באדם שנמכר על ידי בית הדין להיות עבד. מסיבה ידועה אדם זה אינו מסוגל להיות אזרח חופשי בחברה העברית, בקהילה של

אברהם, יצחק ויעקב, ואשר כתוצאה מכך חייב לשעבד את חופש העבודה שלו אצל בן אדם אחר.

דרך משל, על אדם הנאשם בגניבה להשיב את ערך הגניבה. אם אין לו, יאלץ לעבוד כדי להחזיר אותה או סכום כסף מתאים. הבעלות על גופו כאדם חופשי נלקחת ממנו באופן זמני כדי שישב את חובו. אך אדם המוכר את עצמו, המשכיר את עצמו לאדם אחר, מעמדו יהיה יותר מכובד, שהרי לא עבר על החוק, הוא הקדים רפואה למכה, ולפני שהסתכן בעבירה הוא קיבל את העובדה שהוא אינו מסוגל עדיין לחיות בחברה חופשית. עליו להיות עבד של אדם אחר. זוהי כבר ההתחלה של עבודת-האלילים: אדם שעובד אדם אחר אינו יכול לקרוא בלב שלם את המשפט המרכזי באמונה היהודית: ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד; הוא אינו יכול לומר שיהיה עבד רק לאדון אחד, הוא אינו יכול להכריז על אחדות הערכים.

לכאורה חוקי העבד העברי היו אמורים להיות האחרונים שבחוקי התורה, ויש לעיין מדוע נכתבו בראש. עם ישראל זקוק להירארכיה חברתית, לחוקה, שבמקרה של עבירה על חוקה זו בתי הדין ינסו להשיב את האדם שלא עמד במשימתו להיות אזרח חופשי בחברה חופשית, בהפיכתו לעבד של אדם אחר, ובתום שבע שנים יושב לו כבודו כאדם חופשי. ישראל אמנם יצא ממצרים, אך הוא לא היה מסוגל עדיין להיות עם המנהיג את החברות האנושיות האחרות ולהוביל אותן לשחרור האמיתי מהשעבודים השונים. לא כדוגמת התנועות ההומניסטיות השונות שהאבטיפוס שלהן הוא נמרוד, אלא כדוגמת עבד ה', שהאבטיפוס שלו הוא אברהם. הנה עם שחוה את הצורה הנכונה של מימוש השחרור מן השעבוד; הוא מיועד להשתתף בתנועות ההומניסטיות של העמים האחרים עד להצלחה הסופית. אך אנו יודעים שניסיונו של יוסף תמיד נידון לכישלון. גם לימינו אנו.

אז מתחילה תקופה זמנית שבה ישראל נאלץ לקיים בעצמו חוקה ולחיות על פי הירארכיות. הזמן האמיתי של ישראל טרם בא; מכאן קיומם של בתי דין, חוקה, חוקים חברתיים, ומכאן גם קיומם של עבדים. עובדה זו מסבירה מדוע חוק זה הוא הראשון אחרי יציאת מצרים. רש"י - בעקבות המדרש - מציג על וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשִּׁים לְפָנֶיהֶם: "מוסיף על הראשונים", פירוש הדבר: כפי שהראשונים הם מסיני גם אלה הם מסיני. אך מי יעז פניו ויפקפק בכך שכל החוקים מסיני הם אכן מסיני? יש לומר, אם כן, כי כפי שתכליתם של החוקים שניתנו בסיני - עשרת הדברות - היא לממש את השחרור ממצרים, גם חוקים אלה הם מסיני, דהיינו: תכליתם היא שחרור המשועבדים ממצרים. אלה הם ניסיונות שניים להשיב את מי שנכשלו בניסיון השחרור.

מבחינת אמות המידה החברתיות, ראוי וצודק שיהיו חזקים וחזקים פחות, משעבדים ומשועבדים; אך התורה מתנגדת לסדר חברתי מסוג זה, בשם צורה אחרת של צדק, שאינו הצדק החברתי; היא מבקשת מאיתנו לעשות את כל מה שביכולתנו כדי להפוך לבני חורין את אלו שאינם מסוגלים לכך. בינתיים מתערב החוק כדי

להגביל את הזכות לשעבד את החופש. התורה דורשת כאן דבר־מה אחר: לפעול בחוסר צדק כלפי האדון ולהכריח אותו לשחרר, בשנה השביעית, את האדם שעבד והתלמד אצלו. בין בני אדם המסוגלים מלכתחילה לקבל את עול אחדות הערכים, ואלו שיש להכניסם לסדר חברתי, קיים הבדל של רמה; אך אפילו את אלה האחרונים התורה מבקשת להשיב. פירוש קבלי מלמד: 'וְאַלֶּה' לא מציין חוקים כי אם אנשים: "גם הם". באותו האופן שבני האדם המסוגלים לחיות על פי תורת סיני משוחררים ממצרים, גם אלה שלא היו מסוגלים לחיות על פי תורת סיני ישובו בעזרת חוקים אלו ויהיו מוגדרים גם הם על ידי תורת סיני. קיימת כאן הַשְׁבָּה של כל מיני האדם המתכוונים לשחרור, אפילו של אלו שכשלו במהלך הדרך.

הדמות העברית מוגדרת הן בפרספקטיבות הכלליות שלה והן במציאות הפרטנית ביותר, באופן שבו היא תחיה בחברה שלה. דמות זו היא ההיפוך הגמור של נמרוד. כבר הזכרנו שנמרוד פיתה את הבריות וצד אותם כשהתעטף בלבושו של האדם הראשון, שנפל לידו. לבוש בבגדים אלו, מרד בבורא העולם ופיתה אותם למרוד. והנה לפנינו ביטוי מסתורי: בזכות אותו הלבוש של האדם הראשון, החברים – הם התלמידים, או המקובלים – מכירים את הסודות העליונים. זהו טקסט אוטורי, המסוגל להיות מובן ליחיד סגולה בלבד; נראה שיש להבין שנמרוד מתעטף בתירוף של ההומניזם, לבושו של אדם הראשון, כדי להקים בפועל ממלכה. זהו המרד האנושי, המהפכה האנושית, אך שבקרה טמון זרע הכישלון. נמרוד חוזר על מעשהו של האדם הראשון, שבעזרת מידות אנושיות גרידא ביקש לתפוס את מקומו של הריבון ומֶרֶד בבורא.

ברם, אנו – החברים הלומדים תורה – מכירים לבוש זה, ובעזרתו אנו מבינים את הסודות העמוקים ביותר. זוהי האמביוולנטיות היסודית של הסוגיה: באופן בסיסי אנו מסכימים עם ניסיונות ההומניזם והמהפכות, שמהותם היא הדרישה להיות אדם, להצליח את הזהות האנושית; מה שמבדיל אותנו מניסיונות אלו הוא הידיעה המבוססת על חווייתנו ההסתורית או על ההתגלות, שדרישות אלה הובילו את כל החברות האנושיות לייסד ממלכות, בעוד שלכתחילה הן ביקשו לעשות מהפכה, לממש את התנועה ההומניסטית. ושוב: תחילתם של ניסיונות אלו, שבהם ישראל נטל חלק, תמיד ראויה לשבח. ההוכחה הטובה ביותר לכך שהתכנית להקים את הזהות האנושית כריבונית בפני עצמה מובילה שוב ושוב לאימפריאליזם ולחיפוש אחר העונג הפרטי – ולו גם עונג ללא אינטרסים – טמונה באי־ההתאמה שבין הדרך שבה האנושות הבינה את התכנית של ההסתוריה האנושית, לבין דרך ההבנה של העברי.

אין זה מקרי אם מרד זה נגד המצב האנושי – שמימים ימימה היה אופייני לנעורים ותמיד נועד לכישלון – מופיע בו בזמן שזהות העברי מנסה לקום מחדש ולהסיר את המסכה שיוסף עטה כאשר ירד מצרימה. לא בנקל נבין את היריבות ואת השנאה לישראל שחשו המהפכנים המודרניים, כאלה שרדפו אידיאלים שאיתם

הסכמנו. זו אותה היריבות שבין נמרוד לאברהם. הם רצו דבר אחד ותוך שימוש בלבושו של אדם, אך נמרוד רצה זאת בהשתלטותו על ההומניזם, ואילו אברהם ביקש להצליח את תכנית הבורא באמצעות אותו הלבוש. ההבדל המזדקר לעין הוא, שֶׁעַם ישראל הוא עַם של אחדות הערכים, בעוד שכל מהפכה של דוגלת בערכים משתנים, שכל אחד מהם בפני עצמו הוא אמנם ערך אמיתי, עד שהוא זוכה לפולחן ההופך אותו אליל שקר.

זהו הסיפור של האחוה הבלתי־אפשרית בין ישראל וכל המהפכנים, בין ישראל ומהפכות ההסתוריה.